

## АСПЕКТЫ АРХИТЕКТУРЫ

---

Необходимость в литературном посредничестве – архитектурном экфрасисе, для передачи и разъяснения смысла архитектуры также продолжила свое существование.

Новыми смыслообразующими факторами в мифосимволическом слое, как уже говорилось выше, были четыре момента: осознание тварности мира трансцендентным Богом, развертывание кольца времени в прямую историю, ориентация всей духовной культуры на постижение трансцендентного, принципиальный интерпретативный подход к событию, совершающемуся во времени, как к иносказанию о смысле, пребывающем вне времени, и имеющему три значения: буквальное – плотское, моральное – душевное и, наконец, мистическое – духовное.

## ЛИТЕРАТУРА

1. Бычков В. В. Малая история византийской эстетики. – Киев: Путь к истине, 1991. – 408 с. – Библиогр.: в тексте в конце глав.
  2. Ужанков А. Н. О специфике развития русской литературы XI — первой трети XVIII века: стадии и формации. — М.: Языки славянских культур, 2009. — 264 с.
  3. Аверинцев С. С. Поэтика ранневизантийской литературы. – М.: Coda, 1997. – 343 с. – Библиогр.: в примечаниях.
  4. Глазычев В. Л. Архитектура. Энциклопедия. – М.: Астрель, АСТ, 2002 - 672 с. – Библиогр.: в тексте в конце глав.
  5. Басин Е. Я. Искусство и коммуникация: очерки из истории философско-эстетической мысли. – М., МОНФ, 1999. – 239 с. – Библиогр.: в тексте в конце глав.
  6. Dempf A. Sacrum Imperium: Geschichts und Staatsphilosophie des Mittelalters und der politischen Renaissance. Munchen; Berlin, 1929. S. 109.
  7. Комеч А. И. Символика архитектурных форм в раннем христианстве //Искусство Западной Европы и Византии. – М., 1978. – С. 209–223.
- 

УДК 72.01

## ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ КОМПОЗИЦІЙНОГО АНАЛІЗУ

**Ідак Ю. В.**, к. арх., ст. викладач кафедри дизайну та основ архітектури  
Національний університет «Львівська політехніка»  
тел. (032) 290-00-51

**Анотація.** В даній статті розглянуто теоретичні аспекти композиційного аналізу при проектуванні та реорганізації на всіх рівнях вже існуючого архітектурно-просторового середовища.

**Ключові слова:** композиційний аналіз, засоби архітектурної композиції, макро-, мезо-, мікрорівень, місто, квартал, будинок

**Постановка проблеми.** Дисгармонізація архітектурного середовища включає в себе негативне ставлення до міського середовища, критику сучасної реорганізації та проектування в цілому. Витоки цієї проблеми пов'язані із нерозумінням того, що будь-яка архітектурна форма: від міста на макрорівні – до архітектурної деталі на мікрорівні – є цілісний об'єкт, який повинен сприйматися гармонійно та естетично. У зв'язку з цим одним із важливих і актуальних питань архітектурної теорії є визначення пріоритетів та вдосконалення

основних критеріїв оцінки на всіх рівнях вже існуючого архітектурно-просторового середовища.

**Зв'язок роботи з науковими програмами.** Робота виконується в контексті наукової теми кафедри дизайну та основ архітектури – «Дизайн в системі природи, суспільства і архітектури. Збереження навколошнього середовища та сталій розвиток».

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Важливе значення відводять композиції відомі вітчизняні та зарубіжні дослідники: В. Авксентев, І. Араухо, М. Бархин, О. Боднар, А. Іконников, Е. Кириченко, Л. Кирилова, Н. Міловідов, В. Павличенков, Г. Сомов, А. Тіц, В. Сосновський, О. Степанов, Т. Устенко, Н. Шаповал, В. Шимко, Ф. Чінь та ін. Їхньою метою є визначення закономірностей формування архітектурно-просторового середовища, проте проблема визначення пріоритетів та вдосконалення основних критеріїв оцінки вже існуючого архітектурно-просторового середовища в галузі теорії архітектури залишається невичерпною і надалі.

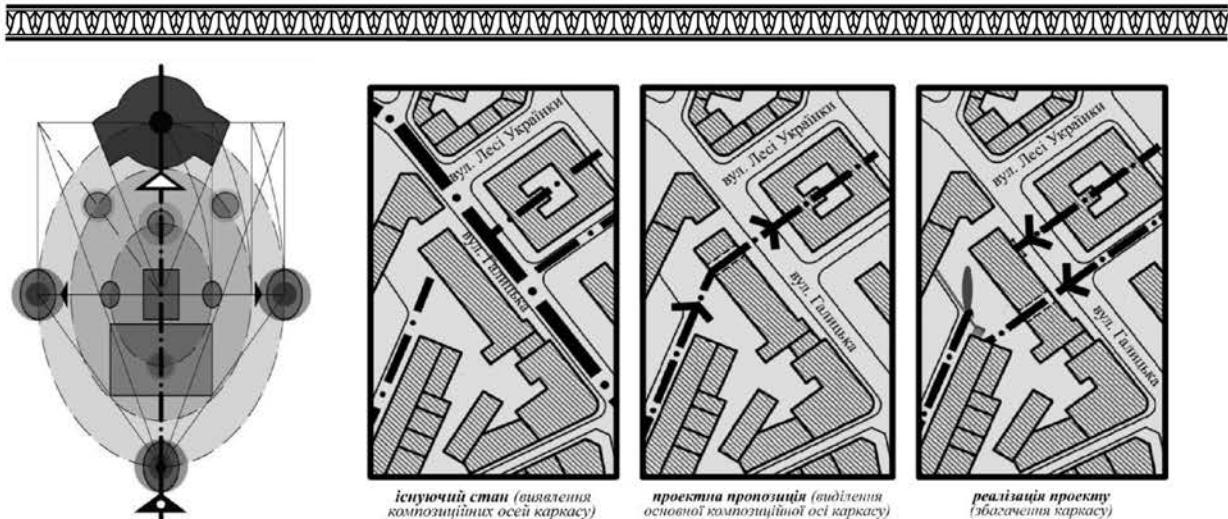
**Мета статті** визначити та обґрунтувати теоретичні аспекти композиційного аналізу при проектуванні, реорганізації та навчанні на всіх рівнях вже існюючого архітектурно-просторового середовища.

**Вступ.** Важливою задачею композиції є досягнення гармонійності формотворчих елементів. В цьому контексті важливими є такі характеристики, як різноманітність (складність) елементів і їх співзвучність один з одним (*співрозмірність і тематично-стилева гармонійність*) [1]. Визначення раціональних меж різноманітності (одноманітності), які створюються при сприйнятті відчуття гармонії, є важливою стороною соціально-психологічних досліджень, які можуть дати орієнтири в творчих пошуках. Гармонізація композиційної структури пов'язана з використанням основних і допоміжних засобів архітектурної композиції: ритм, подібність, пропорція, симетрія, членування, фактура поверхні, декор, колір, світлотінь та ін.

Часто ми зустрічаємося з об'єктами, які порушують первинні природні для людини умови її сприйняття та гармонії. Порушення масштабності, пропорційної невідповідності, дисгармонійності окремих архітектурно-просторових структур призводить нас до умов, коли архітектура вступає у протиріччя із основними її законами побудови. Актуальним в цьому контексті є дослідження закономірностей побудови архітектурно-просторового середовища, які лежать як в основі галузі теорії архітектури та архітектурного проектування, так і в галузі архітектурної педагогіки [2]. Саме знання композиційних закономірностей архітектурно-просторової структури необхідне кожному студенту та архітектору незалежно від того, чим би вони не займалися: вивченням основ формоутворення, дослідженням в галузі архітектури, проектуванням (зокрема, для розробки програми по реконструкції та модернізації вже сформованого архітектурно-просторового середовища, створенні нового об'єкта чи реорганізації існуючого), будівництвом та ін. (рис. 1).

**Викладення основного матеріалу.** Композиційний аналіз здійснюється на різних рівнях вже існюючого архітектурно-просторового середовища, де: *макрорівень* – місто в цілом; *мезорівень* – фрагмент міського середовища та *мікрорівень* – комплекс будинків, площі, вулиці, окремі будівлі та споруди тощо. На кожному з них об'єктом аналізу композиційної побудови є **архітектурна форма** (рис. 2). Вона має предметні (функція), просторові (тривимірність) і уречевлені (матеріал, маса) характеристики. Відсутність хоча б однієї з них позбавляє предметно-просторову форму архітектурної суті.

## АСПЕКТИ АРХИТЕКТУРИ

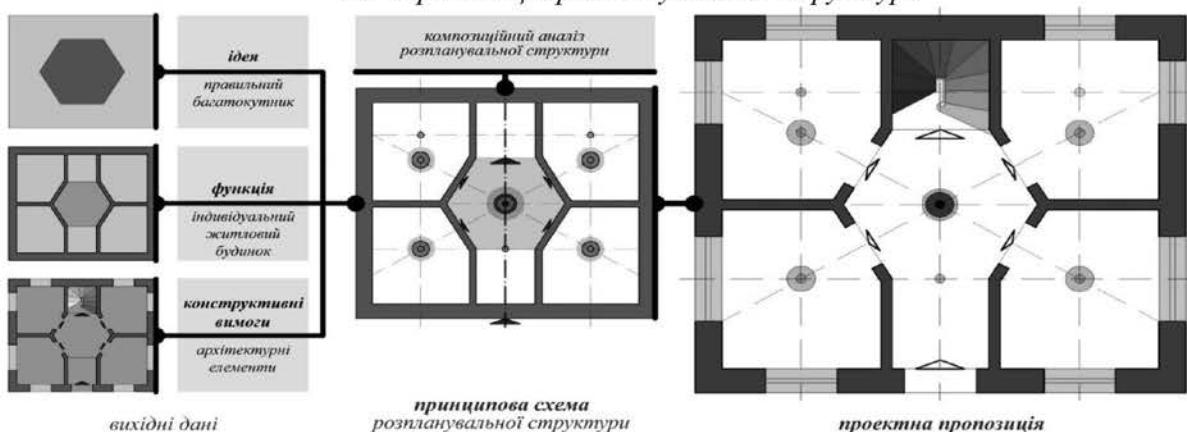


**Співрозмірність форм, цілеспрямована узгодженість, гармонія тощо**

*a. Принципи організації архітектурного середовища*

У місті Івано-Франківську в 2004 році проектна пропозиція по відновленню Фортченого провулку передбачала, що вісь вулиці буде співпадати із домінуючою віссю головного корпусу Івано-Франківського національного медичного університету по вул. Галицькій і цим самим збереже історично сформовану структуру у розплануванні кварталу. Проте реалізація проекта дала зовсім інші результати, які зруйнували композиційне розпланування історично сформованого каркасу

*b. Реорганізація розпланувальної структури*



*c. Проектування індивідуального житлового будинку*

Рис. 1. Використання композиційних закономірностей на різних рівнях архітектурної діяльності



Рис. 2. Об'єкти аналізу композиційної побудови



У системній ієрархії форм міста, які утворюють архітектурне середовище, кожен елемент можна розглядати як підсистему форми вищого або нижчого рівня [3]. Композиція площин, що формуються окремими будівлями, стає елементом вулиці. Вони в свою чергу стають елементами загальноміської композиції. Крім того, міське середовище являє собою складний синтез різномірних художніх об'єктів архітектури та дизайну, композиційна структура яких автономна, проте підпорядкована єдиній містобудівній системі. Отже, композиційна структура міста – як категорія композиції, яка описує побудову міста: склад, кількість елементів, їх просторове розташування, спосіб та характер взаємозв'язку між елементами, що формують цілісність, виразність і гармонійність композиційної системи міста [4] – є основною складовою композиційної побудови архітектурно-просторового середовища.

В архітектурі, як і в мистецтві, поняття форми відноситься до візуальної структури – способу розташування і сполучення елементів та частин композиції, які складають єдине ціле. Вона включає дві органічні взаємопов'язані сторони: внутрішню форму – структуру і зовнішню, найбільш оглядову – обмежуючу пластичну оболонку. Форма виступає і як матеріальне втілення інформації, носієм естетичних цінностей і ідейно-художнього змісту архітектури. Вона є результатом організації функціональних залежностей, конструктивних елементів тощо [5].

Елементами, які утворюють форму, можна розглядати: точку, яка фіксує положення у просторі; протяжна точка породжує лінію, яка характеризується довжиною, напрямом, розташуванням; протяжна лінія перетворюється у площину, яка характеризується довжиною, шириною, конфігурацією, поверхнею, орієнтацією, розташуванням; протяжна площа на створює об'єм, який характеризується довжиною, шириною, глибиною; формою і просторовими вимірами; поверхнею, орієнтацією, розташуванням [6].

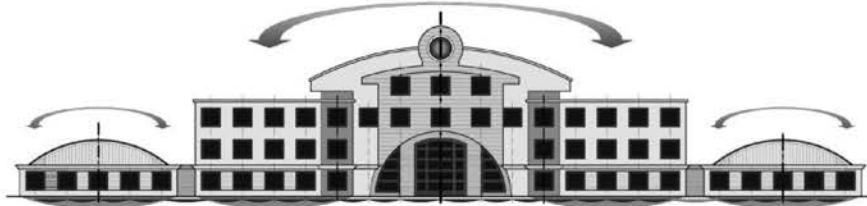
Як наслідок, архітектурна форма представляє собою композицію з багатьох найрізноманітніших елементів і взаємозв'язків між ними, які складаються в ієрархічній послідовності для встановлення єдності та гармонійності: точкові (*малі архітектурні форми, віконні та дверні пройми, шпілясті завершення, складові та композиційно значущі елементи архітектурної форми тощо*), лінійні (*вертикальні лінійні елементи, композиційні осі, лінійна форма будівель, лінійне групування елементів, зміна характеру поверхні або введення спеціальних членувальних елементів: карнизів, міжповерхових поясів, ризалітів, кутів, цоколю, повторення характерних деталей тощо*), площинні (*фасад будинку чи забудови в цілому, дахи тощо*) та об'ємно-просторові (*місто, квартал, об'єм будинку, архітектурні деталі тощо*).

В руслі даного дослідження під архітектурною формою слід розуміти широке коло предметів (елементів предметно-просторового середовища), які відносяться до зовнішнього силуету архітектурно-просторового середовища – від міста в цілому до окремих будівель та її деталей. Для фактичного чи уявного аналізу кожної з цих структур: характеру розміщення та співвідношення складових частин архітектурної форми – застосовуємо метод **композиційного аналізу**. Складна природа архітектурно-просторової структури потребує композиційного аналізу не тільки її матеріальної форми, а й зв'язків, які формують і спрямовують її на вирішення складних задач (*визначення основних способів взаємозв'язку елементів один з одним та їх організація в цілісну формально-просторову композицію*), пов'язаних із розумінням гармонійності та цілісності композиційної системи тощо.

Специфікою композиційного аналізу є цілеспрямоване використання тих чи інших засобів архітектурної композиції: а) цілісність і фрагментарність; б) рівновага мас: симетрія, асиметрія і диметрія; в) контраст, нюанс і тотожність; г) пропорційність і диспропорційність; д) ритм, метр, модуль; е) закритість і відкритість; є) врівноваженість і динаміка (спокій переважно задається рівноважністю осей симетричної структури, а рух – перевагою однієї з осей); ж) регулярність і нерегулярність; з) складові елементи композиції (наявність архітектурного акценту та домінант); и) геометрія або закономірності побудови [7]. Вони продиктовані функціональною, практичною та конструктивною необхідністю, вира-

## АСПЕКТЫ АРХИТЕКТУРЫ

жаються в матеріальних предметах і не можуть існувати самостійно (рис. 3).



Ритмічне повторення віконних проїм – як наслідок практичних вимог та конструктивних параметрів; симетрія – потужна сила візуального сприйняття осьової організації архітектурної форми, орієнтація відносно напрямку руху до входу в споруду, технологічна організація конструктивних систем з рівномірним розподілом навантажень; наявність домінанти – орієнтир у містобудівному середовищі, вимоги функціонально-практичних потреб та кінцевий підсумок, що завершує композицію

Рис. 3. Поліфункціональні характеристики засобів архітектурної композиції

Проте ефективність композиційних засобів у кожному з випадків представлена по різному. Серед засобів організації об'ємно-просторової структури архітектурної форми з урахуванням її змісту найбільш дійсними є тектоніка (художнє відображення роботи матеріалу і конструкції), рівновага мас (розташування елементів відносно осі рівноваги) та ритмічні закономірності (розташування об'ємів в просторі, характер об'єднання споруд чи їх частин в єдине ціле, спосіб членування об'єму). При подальшому опрацюванні архітектурної ідеї, в процесі її деталізації звертаються до одних із найважливіших засобів гармонізації – архітектурного масштабу (вираження художньої ідеї, її місце і роль в оточуючому середовищі) та пропорції (встановлення відповідності між частинами і цілим). До засобів, які підсилюють емоційну дію архітектурної форми, відносяться світлотінь (виявлення об'ємно-просторової структури), колір (підсилення основних композиційних засобів, розвиток та акцентування художньої ідеї) та фактура (характер поверхні різного масштабу). В процесі пізнання та в результаті порівняння виявляються і інші закономірності: підрядкованість (впорядкування елементів на основі відмінності), контраст та нюанс (підкреслення чи нівелювання об'єктивних властивостей архітектурної форми), статичність (зосередження мас чи композиційно значущих елементів у фізичному центрі; рівномірний розподіл мас відносно композиційної осі) та динамічність (наростання маси, простору чи композиційно значущих елементів в одному будь-якому напрямі простору), акцентування (мікрорівень – локальне підсилення композиційної значущості чи концентрація елементів архітектурної форми), домінування (мезо-, макрорівень – підкреслення геометричних характеристик архітектурної форми та виділення в просторі) тощо.

Використання класичних засобів архітектурної композиції залежить і від ієрархічного рівня. На кожному з рівнів композиційний аналіз має ряд особливостей, які і визначають зміст і напрям подальшої роботи (рис. 4).

Композиційний аналіз архітектурно-просторового середовища на макро- та мезорівнях можна віднести до одного блоку, оскільки дослідження обидвох категорій відбувається на рівні містобудівельного масштабу і проводиться з метою виявлення закономірностей композиційної побудови міста в цілому, визначення містобудівельної композиції окремих частин та виділення її локальних елементів.

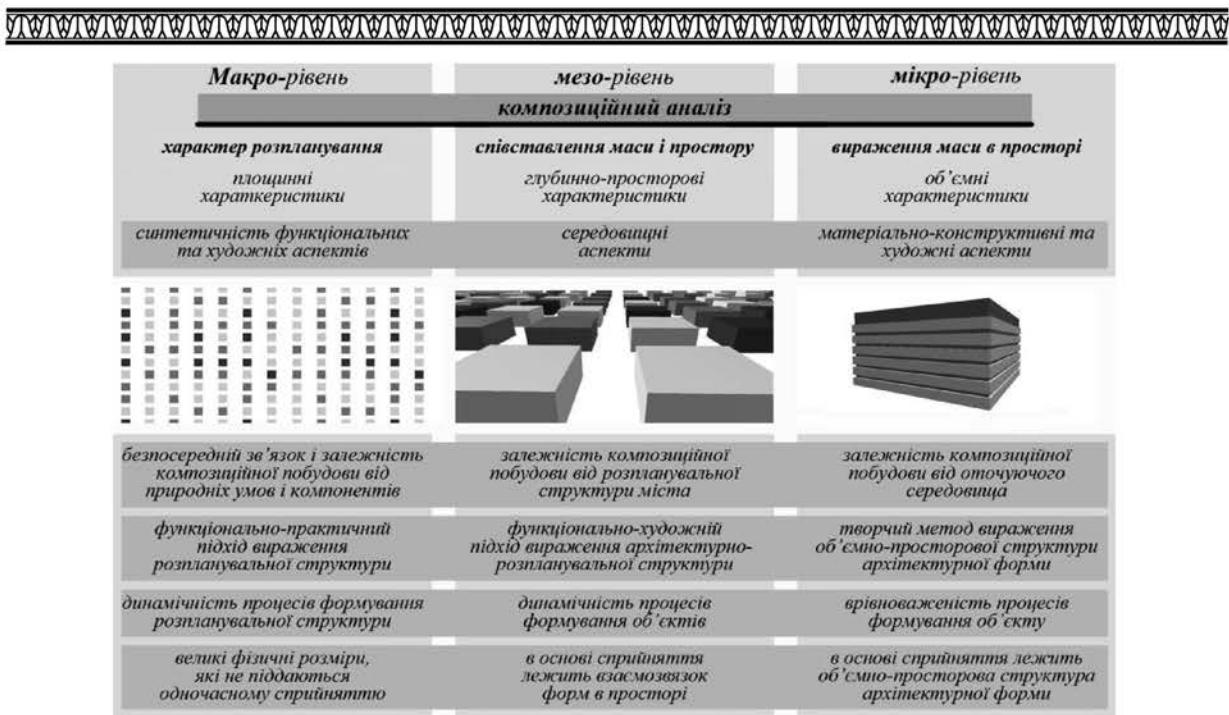


Рис. 4. Особливості композиційного аналізу

Блок передпроектних композиційних досліджень включає: аналіз композиційної побудови міста, де виявляються і визначаються значення елементів, які несуть основне композиційне навантаження – осі і домінанти, орієнтири і вузли, міські простори; аналіз композиційно-видового розкриття пам'ятників архітектури міста – визначаються зони панорамного та видового сприйняття основних домінант міста, а також розподілення композиційних вузлів, які сприймаються з головних транспортних та пішохідних шляхів; узагальнення та виявлення просторової організації міста, яка сформована взаємозв'язаною системою вузлів, орієнтирів, зв'язків і характеризується величиною, геометричними параметрами та рівномірністю розподілення елементів містобудівельної композиції по території [8] (Рис. 5).

Рис. 5. Комплексний аналіз сформованої містобудівельної композиції:  
(на прикладі центральної історично сформованої частини міста Золочева,  
Львівської обл.)



Із переходом на наступний рівень змінюється і методика композиційного аналізу.

Особливістю композиційного аналізу на мікрорівні є компонування елементів, які забезпечують ефективність композиційних зв'язків: раціональне і взаємне розміщення композиційних вузлів з точки зору асоціативного сприйняття. При цьому важливим є досягнення гармонійної врівноваженості різноманітних деталей, їх співзвучність (тематика – стилева гармонія) та складність.

Отже, із переходом на наступний рівень композиційний аналіз набуває ряд особливостей. Частково, ці особливості пов'язані з тим, що в архітектурній теорії прийнято виділяти наступні види композиції: фронтальну, об'ємну, просторову та глибинну. Виділення цих чотирьох загальних видів в архітектурній композиції є достатньо умовним явищем, оскільки часто всі вони зустрічаються в одному витворі або поступово змінюються по мірі наближення до нього (рис. 6).

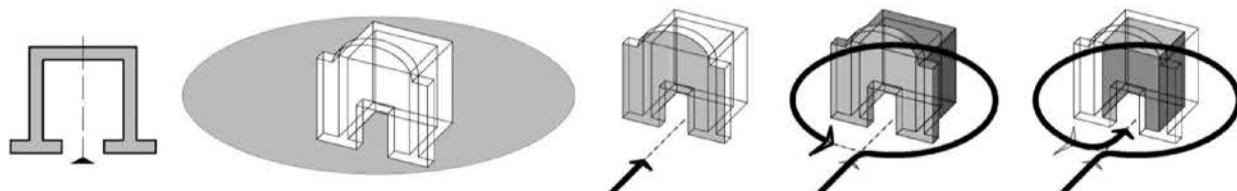


Рис. 6. Сприйняття композиційної ідеї архітектурної форми по мірі наближення

У кожному з випадків форма має загальні композиційні ідеї і в той же час свої характерні риси (як у відношенні побудови, так і у відношенні сприйняття), які можна звести у наступний блок композиційних досліджень *архітектурної форми на мікрорівні*:

**a. Композиційна схема** – виявлення елементів, які несуть основне композиційне навантаження: головна композиційна вісь, вісь симетрії/асиметрії, другорядні, допоміжні, локальні осі; домінанти, основні акценти; виділення основних формотворчих площин та елементів архітектурної форми; визначення підпорядкованості композиційних елементів головній композиційній осі тощо.

**б. Закономірності архітектурно-просторової організації елементів архітектурної форми:** силуетний контур (характер розподілу мас); масштабність (взаємопідпорядкування, врівноваження, домінування); пропорційність, диспропорційність; ритмічні закономірності (прості та складні ритмічні ряди, „модуль”); розподілення основних формотворчих площин та розвиток елементів архітектурної форми (динамічність, статичність); підпорядкування другорядних елементів основним (контрастність, нюансність, тотожність) тощо.

**в. Особливості сприйняття композицій:** морфологічні характеристики форми (від критість, закритість, напівзакритись; відношення до червоної лінії); величина (відношення форми по трьох координатах, між собою та до глядача); стереометричне окреслення контурів архітектурної форми; просторова організація елементів архітектурної форми по відношенню один до одного, до осей координат та до глядача; тривимірність елементів архітектурної форми (елементи об'ємного характеру, елементи в площині стіни); вплив кольору, світлотіні, фактури та декору; тектонічна виразність; масивність (ступінь заповнення, „важкість” архітектурної форми) тощо.

В свою чергу, перевага *об'ємних характеристик* – передбачає ґрутовного аналізу, який спрямований на визначення характеру розвитку маси в просторі; *фронтальні характеристики* – архітектурно-просторової організації площини; *просторові та глибинні характеристики* визначаються взаємним розташуванням форми і простору.

**Висновок.** Отже, проблема визначення пріоритетів та вдосконалення основних критеріїв оцінки архітектурної форми є важливим питанням архітектурної теорії, яке створило безліч наукових і літературних праць. Їх впорядкування та розмежування відносно кожного



з рівнів дає реальну основу для вирішення достатнього кола питань, пов'язаних з проблемою досягнення цілісності, єдності та гармонійності образу архітектурної форми – архітектурною композицією. Для її характеристик проводиться композиційний аналіз. На кожному з ієрархічних рівнів композиційний аналіз має ряд особливостей, які носять об'єктивний характер, піддаються математичному опису і графічному вираженню. Володіння такими навичками та композиційною майстерністю є запорукою успіху архітектора як теоретика, так і проектанта.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Яргина З. Н. Градостроительный анализ / З. Н. Яргина. – М.: Стройиздат, 1984. – 245 с.: ил. – С. 238
2. Араухо И. Архитектурная композиция: Пер. с исп. М. Г.Бакланов, А. Михе / Игнасио Араухо. – М.: Высшая школа, 1982. – 208 с.: ил. – С. 5
3. Архітектура: Короткий словник-довідник / Склад: А. П. Мардер, Ю. М. Єvreїнов, О. А. Пламеницька та ін.; За заг. ред. А. П. Мардера. – К.: Будівельник, 1995. – 335 с.: іл. – С. 34
4. Осиченко Г. О. Вдосконалення композиційної структури архітектурного середовища історичного міста / Г. О. Осиченко // Вісник ХДАДМ. – Х.: ХДАДМ, 2008. – С. 67
5. Божко Ю. Г. Основы архитектоники и комбинаторики формообразования / Ю. Г. Божко. – Вища школа. Іздательство при Харківському університеті, 1984. – 184 с.: ил. – С. 12;
6. Иконников А. В. Функция, форма, образ в архитектуре / А. В. Иконников. – М.: Стройиздат, 1986. – 288 с.: ил. – С.40;
7. Чинь Д. К. Архитектура: форма, пространство, композиция ; пер. с англ. Е. Нетесовой Франсис Д. К. Чинь. – М.: ACT: Астрель, 2005. – 399 с.: ил. – С. 33
8. Петришин Г. П. Композиція – як основа в архітектурному проектуванні / Г. П. Петришин, О. Ю. Криворучко, Ю. В. Ідак // Містобудування та територіальне планування: Науково-технічний збірник / Відп. ред. Осетрин. – К.: КНУБА, 2009. – Вип. 35. – 524 с. – С. 367–368.
9. Сосновский В. А. Планировка города: Учеб. пособие для архит. и строит. спец. вузов / Под. общ. ред. Н. Н. Миловидова, Б. Я. Орловского, А. Н. Белкина. – М.: Высшая школа, 1988. – 104 с.: ил. – С. 44;
10. Ідак Ю. В. Композиційні аспекти формування квартальної забудови Львова кінця XVIII – початку ХХ століття: дис. ... к. арх.: 18.00.01 / Ідак Юлія Володимирівна. – Л., 2007. – 200 с.

---

УДК 72.01:15

## ВЛИЯНИЕ НАКЛОННЫХ ЛИНИЙ И ПОВЕРХНОСТЕЙ НА ВОСПРИЯТИЕ

**Савченко Н. П.**, ассистент кафедры ОА и ДАС

**Конькова А.**, студенка 1-го курса

*Одесская государственная академия строительства и архитектуры*

Тел. +38 (093) 93 5 93 10

**Аннотация.** В статье рассмотрены различные типы наклонных поверхностей, а также их влияние в зависимости от характера наклона.

**Ключевые слова:** архитектурная среда, эмоциональное воздействие, динамические